

Föreställningar om IT och demokrati

Lars Ilshammar

»Ur demokratisk synvinkel innebär informationstekniken bättre möjligheter för medborgare att ta del av lagar, bestämmelser och beslut, men också att lämna information. Statsförvaltningen kan göras alltmer tillgänglig med hjälp av Internet, telefon och fax. Medborgare kan lättare komma i kontakt med många myndigheter och andra offentliga institutioner även utanför kontorstid. Internet har på kort tid blivit ett medium med stor genomslagskraft som förenklar och snabbar upp kontakterna med den offentliga sektorn.« (*Informationssamhället inför 2000-talet*, Regeringens skrivelse 1998/99: 2.)

»Vad är det ni planerar Mr. Bell? Att dra trådar till alla hus i hela landet?« (Bankirer i Philadelphia till Alexander Graham Bell.)

The notion of “e-democracy” is strong in today’s society. But where does this notion come from? This paper traces the historical roots of the ICT and democracy discourse. One goes back to the theoretical “discovery of the information society” in the 1960s. Another root is associated with the practical development of the Internet and other digital networks in the 1980s and onwards. These separate roots, however, seem to be connected to different concepts of democracy: basically traditional representative democracy vs. direct democracy. The paper examines these models closely and raises the question of how different models of democracy are linked to top-down and bottom-up perspectives and how each of these requires rather different ICT support. It is argued that any attempt to improve democracy with the help of ICT should not start with technology itself but with an analysis of what model of democracy is most desirable.

IT hör, som idéhistorikern Svante Beckman uttrycker saken, till de *världsbyggande* tekniker som väcker världshistoriska fantasier till liv och leder till storartade spekulationer om hur människans värld kommer att ombildas.¹ I nästan vilken politisk programtext som helst från de senaste åren möts läsaren därför av föreställningen om ett nära och positivt samband mellan demokrati och informationsteknik. Bland de många goda effekter som brukar räknas upp på informationsteknikens konto hör fördjupad demokrati, ökad medborgerlig insyn och utvidgning av det offentliga rummet till de vanligast förekommande. Mönstret återkommer såväl i riksdagsmotioner och propositioner som i de politiska partiernas manifest och i den allmänna debatten. Av medier, forskare och debattörer utsågs 1998 års valrörelse redan på förhand till »IT-valet«, en uppfattning som hämtat näring från partiernas ökande användning av Internet för att nå ut till potentiella väljare.² Förståelsen av informationsteknik som ett nytt kraftfullt verktyg i demokratins tjänst kan dock spåras betydligt längre tillbaks i tiden än så. Den diskurs som idag ofta går under rubriken »e-demokrati« har i realiteten åtföljt IT-utvecklingen ända sedan 1960-talet.

Syftet med denna text är att kartlägga det historiska ursprunget till de idéer om en fördjupad eller förbättrad demokrati som sedan 1960-talet har utvecklats med informationstekniken som inspirationskälla. Var och hur har dessa föreställningar uppstått? Vart leder de idéhistoriska rötterna, och hur ser olika demokrativisioner som har utvecklats i takt med informationsteknikens framväxt ut i praktiken? Innan frågorna diskuteras närmare är det dock viktigt att påminna om ett grundläggande förhållande: Informationsteknikens demokratiska potential är naturligtvis beroende av *vad* vi menar med demokrati samt *vilken* teknik inom den tämligen breda IT-familjen som avses. Som den amerikanske statsvetaren Benjamin R. Barber har påpekat krävs preciseringar på båda punkterna om debatten ska bli meningsfull:

The relationship between the new telecommunication technologies and democracy is often portrayed as easy and ineluctably beneficial to liberty

and equality. But the actual impact of the new technology on democratic society depends on both HOW we define democracy, and HOW we define the new technologies.³

Upptäckten av informationssamhället

Liksom IT är demokrati ett mångtydigt och värdeladdat begrepp, något som ofta leder till vida tolkningsmöjligheter och risker för missförstånd. Sedan länge råder en dragkamp, såväl inom den akademiska världen som mellan politiker och samhällsdebattörer, om vilken demokratimodell som är den »bästa» eller mest »sanna«. Den moderna statsvetenskapliga demokratiforskningen kan visa upp en förvirrande mängd sådana varianter.⁴ Att vetenskapligt avgöra vad som är »äkta« eller »riktig« demokrati låter sig dock svårligen göras. Den demokratiteoretiska diskussionen har nämligen både deskriptiva och normativa drag. Ofta finns en nära förbindelse mellan å ena sidan olika demokratimodeller och politiska ideologier eller värderingar å den andra.⁵

Kopplingen mellan demokrati och informationsteknik är historiskt förknippad med uppkomsten av andra värdeladdade och omtvistade begrepp som »informationssamhälle«, »kunskapssamhälle« m.m.⁶ Det vi idag kallar IT, sammansmältningen av framför allt datorer och telekommunikation, har sitt ursprung i 1950-talets militärindustriella forskning. Under 1960- och 70-talen, i takt med den snabbväxande administrativa datoranvändningen inom både näringsliv och offentlig förvaltning, började avancerade framtidsvisioner knytas till informationsteknikens utveckling.⁷ Informationssamhälle är den term som oftast har använts för att beteckna den nya samhällsformen.⁸ Ett vanligt påstående har varit att inträdet i detta samhälle skulle innebära ett radikalt skifte i sättet att arbeta, producera och tänka, med nya näringsstrukturer, nya kultur- och värderingsmönster och nya möjligheter till tillväxt, välfärd och demokrati.⁹

Folket och eliterna

Redan i TV:s ungdom på 1960-talet fanns tankar om att en kombination av olika elektriska medier och telekommunikation skulle kunna användas för att effektivisera den representativa demokratin och stärka partiväsandets legitimitet. Statsvetaren Leif Lewin skisserade i boken *Folket och eliterna* från 1970 en nära framtid där telefon och TV hade vuxit ihop och blivit instrument för att genomföra enkäter och rådgivande omröstningar inom partierna:

Det är anmärkningsvärt i hur liten utsträckning efterkrigstidens teknologiska revolution påverkat tekniken för politiskt beslutsfattande – och därmed consensusuppbyggandet. [...] Genom en kombination av telefonitelevision skulle ett interaktivt system kunna upprättas mellan eliten och massan. [...] Den nya teknikens uppgift är att göra eliterna mera representativa för massan. [...] Över en särskild TV-kanal förs en öppen debatt inom partiet. Partimedlemmarna har hela tiden möjlighet att från sina hem göra inlägg och ställa ledarna till svars med hjälp av telefoni. Alla medlemmar har rätt att delta i voteringen. [...] Nya kanaler öppnas för den vanlige partimedlemmens politiska inflytande.¹⁰

Lewin föreställde sig att vad han kallade »den interaktiva demokratin« (i motsats till den direkta demokratin) borde kunna innebära en maktförskjutning till »massans«, dvs. den vanlige partimedlemmens/väljarens fördel. Partiledningen skulle t.ex. få en något svagare ställning. »En sådan försvagad maktställning för eliten (och förstärkt ställning för massan) skulle leda till en mindre auktoritativ värdeallokering i samhället, genom att eliten skulle få ökade svårigheter att såväl väga ihop olika åsikter till ett konkret beslut som att verkställa besluten med maximal effektivitet.«¹¹ I huvudsak menade han dock att en kommande integration av tele- och medieteknik borde ställas i de politiska eliternas tjänst. Tekniken skulle utnyttjas för att stärka banden mellan väljare och valda, men beslutsfattandet skulle fortfarande kanaliseras genom eliterna via den mellanliggande partistrukturen. »Massan skall yttra sig om hur deras parti skall agera. I parlamentets beslutsfattande

skall endast eliten delta.«¹² Det var en vision som inte förutsatte någon grundläggande förändring i demokratins funktionssätt.

När demokrati i dataåldern

En alternativ uppfattning om vad demokrati borde vara, och om vilka praktiska möjligheter som informationstekniken öppnade, representerades av en annan svensk visionär: konsulten och utredaren Tomas Ohlin. I en artikel med rubriken »När demokrati i dataåldern« i *Svenska Dagbladet* den 8 december 1971 såg han datorer som ett redskap för decentralisering och maktspridning:

Vad som vill synas nödvändigt för att begrepp som när demokrati, gräsrotsdemokrati, politisk flervägskommunikation m. m. ska få en realistisk innebörd, är förbättrade möjligheter för gemene man att kunna uttrycka åsikter. Diskussionen tycks emellertid knappast ha uppmärksammat att ett hjälpmedel existerar som kan få stor betydelse för dessa möjligheter. Det kan mycket enkelt definieras: Ett system av mer eller mindre centralt belägna datorer i direktkontakt med datainsamlade apparater i varje hem.¹³

Liknande idéer växte ur de visioner om det framtida informationssamhället som vid samma tid hade börjat uppträda. Den bärande tanken i många arbeten var att informationstekniken skulle bidra till, eller rent av förutsätta, en fördjupning av demokratin i direktdemokratisk riktning bortom det representativa systemets ramar. Japanen Yoneij Masuda menade i sin tongivande bok *Informationssamhället* från 1980 att det politiska systemet måste förändras från parlamentarisk demokrati till en deltagande eller direktdemokrati »i vilken medborgarna själva är med om att fatta de politiska besluten, både när det gäller staten och den lokala självstyrelsen«. Det fanns dock problem som måste lösas på vägen, erkände Masuda. Ett centralt sådant var hur riktig och objektiv information skulle kunna sammanställas och göras tillgänglig för medborgarna.¹⁴

En demokratisk människa

Snarlika tankar om det elektroniska, direktdemokratiska närsamhället framfördes i den populära framtidslitteraturen av utopister som Alvin Toffler (*Tredje vågen*) och John Naisbitt (*Megatrender*). I detta samhälle skulle den representativa demokratin tyna bort och de gamla masspartierna ersättas av tillfälliga nätverk som betjänade olika minoritetsgrupper.¹⁵ Än längre gick vissa anhängare av skolan »social impact of technology« som hävdade att det är tekniken som formar sociala relationer. Livet i den postindustriella världen skulle därför skapa en människa som var intellektuellt och ekonomiskt rikare, mindre benägen att starta krig samt mera demokratiskt sinnad. Bättre tillgång till information i kombination med knapptryckningsomröstningar skulle för första gången möjliggöra ett styrelsekick som byggde på medborgarnas direkta deltagande.¹⁶

Redan här kan en polarisering mellan två principiellt olika synsätt på relationen mellan demokrati och informationsteknik skymtas. De båda tankesystemen motsvaras av en i huvudsak representativ demokratiuppfattning med varierande grad av elitistiska inslag och en direktdemokratisk uppfattning där avsevärt större beslutsmakt anförtros åt medborgarna själva. Hur såg då de statligt anknutna utopierna ut?

IT för bättre representation

När politiska makthavare under 1970- och 1980-talen, i takt med informationsteknikens utbredning, tyckte sig se en ny vår för demokratin var det oftast frågan om den representativa, partibaserade demokrati-varianten som skulle utvecklas eller restaureras.¹⁷ Deras visioner underlättades av att datorutvecklingen under 1970- och början av 1980-talet tog en ny och mera egalitär riktning. Frågan gällde nu inte längre i första hand hur teknikutvecklingen skulle ställas under demokratisk kontroll, utan hur tekniken själv skulle kunna bidra till vidgad demokrati. Denna ändrade förståelse av informationstekniken skedde parallellt, och ofta i samspel, med en allmän avreglering av de tidigare centralstyrda etermedierna. Flera av de parlamentariska utredningar (data- och elektronikkommittén

[DEK], informationsteknologiutredningen [ITU], dataeffektsutredningen, videogramutredningen, datadelegationen, massmediakommittén m.fl.) som under 1970- och 1980-talen tillsattes i Sverige för att följa informationsteknikens utveckling och föreslå åtgärder, uppmärksammade också den demokratiska potentialen. 1976 skrev justitieminister Lennart Geijer i direktiven till datalagstiftningskommittén att:

... datortekniken, rätt utnyttjad, positivt kan främja den allmänna upplysningens och den informerade debattens sak. Det ligger väl i linje med de motiv som bär upp offentlighetsprincipen att söka ta i anspråk den nya teknikens resurser för att om möjligt öka tillgängligheten hos den information som finns samlad hos samhällsorganen.¹⁸

Informationsteknologiutredningen trodde 1981 att vad som vid den tiden ännu kallades »nya medier« skulle kunna bidra till att vidga yttrandefriheten, öka kontaktytan människor emellan och leda till en decentralisering med nya elektroniska informationsvägar och mötesplatser i grannskapet.¹⁹ I sin kartlägningsrapport *Nya vyer. Datorer och nya massmedier – hot eller löfte* två år tidigare hade man också diskuterat hur tekniken kunde bidra till bättre kontakter mellan allmänheten och myndigheter/politiker.²⁰ Ingen av dessa utredningar ledde dock till några långsiktiga politiska åtgärder för att vidga det demokratiska deltagandet.²¹

Förbättrad samhällsinformation

Under 1980-talet och början av 1990-talet återkom både borgerliga och socialdemokratiska regeringar flera gånger till möjligheten att använda IT som medel för att vitalisera den representativa demokratin. Idéerna marknadsfördes under namn av »förbättrad samhällsinformation« eller »vidgat medborgarinflytande«. I 1985 års datapolitiska proposition handlade visionen om bättre tillgång till politisk information via terminaler och på bibliotek, men också om decentraliserad datakraft och interaktion mellan medborgare och myndigheter:

Informationsflödet går i båda riktningarna. Enskilda medborgare som tar del av ett kommunalt ärende på biblioteket kommer att direkt via terminalen kunna föra fram sina synpunkter och idéer till myndigheterna. Bibliotekens terminaler ger oss också en ny sorts »insändarsidor«, där individer och grupper kan framföra idéer och synpunkter och debattera dem.²²

Även den särskilda IT-kommission med bl.a. sju statsråd som tillsattes av regeringen Bildt våren 1994 betonade informationsteknikens användning som förtroendeskapande åtgärd mellan väljare och valda.²³ Liksom tidigare datapolitiska propositioner och utredningar hade kommissionens betänkande *Vingar åt människans förmåga: Informationsteknologin* dock mer karaktären av allmänt hållen strategi än konkret förslag.²⁴ De olika praktiska försök för att med informationsteknikens hjälp förbättra eller fördjupa demokratin som genomförts under 1990-talet har i första hand varit inriktade på informationsspridning och service till medborgarna.²⁵ Ett exempel på nationell nivå är webbplatsen *SverigeDirekt*, öppnad 1997 som en medborgarnas gemensamma huvudingång på Internet till all offentlig information i Sverige.²⁶ Denna relativt ensidiga fokusering på information ovanifrån har kritiserats av bl.a. Demokratiutredningen.²⁷

Internet för mera direktdemokrati

Hittills har framställningen gällt hur visionerna om IT som demokrati-tredskap hämtat näring från den samhällsvetenskapliga och politiska debatten om »informationssamhället«. Det finns dock en annan viktig inspirationskälla: den praktiska utvecklingen av Internet och andra stora datornätverk, och den speciella kultur, karaktäriserad av slagordet »information wants to be free«, som vuxit fram på dessa nät. Internet har som bekant sina rötter i 1960-talets försvarsteknologiska forskning i USA. Efter Sovjets uppskjutning av den första satelliten år 1957 startade den amerikanska regeringen hastigt en rad stora forskningsprojekt. Målet var att skapa ett militärteknologiskt försprång till Sovjet, men

indirekt kom man också att bidra starkt till det allmänna vetenskapliga framåtskridandet. Ur kombinationen av generös offentlig finansiering och tämligen fritt akademiskt tänkande i de unga, dynamiska data- och systemvetenskapliga disciplinerna föddes t.ex. idén att korsbefrukta datorer och telekommunikation.²⁸

Utgångspunkten var att konstruera ett kommunikationsnätverk som skulle kunna överleva ett kärnvapenkrig. Det blivande Internet fick därför en robust och decentraliserad struktur, utan sårbart centrum. Vad som sedan hände är en historisk ironi: forskarna som ansvarade för försöken upptäckte att nätet var ett utmärkt medium för att förmedla nyheter och personliga meddelanden till kollegor vid andra universitet. Redan tidigt på 1970-talet uppstod e-post och elektroniska diskussionslistor (*listservs*) som sådana »spontana« tillämpningar. Nätet visade sig här fylla en social funktion som knappast passade in i strikta militära ramar, men däremot var skraddarsydd för det fria tankeutbytet och den öppna miljön i universitetsvärlden. Snart hade Internet blivit ett i första hand akademiskt nätverk. Steget från forskningsredskap till spirande elektronisk offentlighet var sedan inte långt.²⁹ Dessförinnan hade dock olika system för *Videotex* (Minitel, Prestel etc.) jämnat vägen för Internets framgångar genom att sprida datakommunikation till bredare grupper. De flesta Videotex-system var öppna nät som länkade ihop offentliga och privata informationsproducenter med interaktiva tjänster.³⁰

När Internet under det tidiga 1980-talet började spridas utanför universiteten visade det sig att den akademiska traditionen hade mycket gemensamt med hackare i den s.k. cyberpunk-generationen och övervintrande hippies från 1960- och 1970-talens breda, antiauktoritära protest- och alternativrörelse.³¹ »We owe it all to the hippies«, löd en träffande rubrik i *Time Magazine* 1995:

Newcomers to the Internet are often startled to discover themselves not so much in some soulless colony of technocrats as in a kind of cultural Brigadoon – a flowering remnant of the '60s, when hippie communalism

and libertarian politics formed the roots of the modern cyberrevolution. At the time, it all seemed dangerously anarchic (and still does to many), but the counterculture's scorn for centralized authority provided the philosophical foundations of not only the leaderless Internet but also the entire personal-computer revolution.³²

The Californian ideology

För hippies, hackare, cyberpunkare och andra rebeller i samhällets underground blev datorkommunikation en revolutionär kraft. Internets decentraliserade struktur, utan myndigheter som reglerar vilken information som får eller inte får släppas fram, underlättade en sådan användning. Nätet liknade därför den förverkligade 1960-utopin: en anarkistisk kultur utan ledare, centralmakt eller skrivna lagar, styrd bara av användarnas fria samarbete. Internet framstod snart som antites till Orwells *1984*, en gräsrotsdemokratisk motkraft mot ekonomiska och politiska eliter.³³ I hyllningarna till denna emancipatoriska teknikutopi, ofta kallad »The Californian ideology«, öppnades den politiska skalan och »höger« och »vänster« kunde mötas. Nyliberaler såg möjligheterna att montera ner välfärdsstaten. Det liberala och det teknologiska systemskiftet tycktes, med Carl Bildts ord, gå hand i hand. Vänstersympatisörer välkomnade å andra sidan jämlikhetspotentialen. Internet kan alltså beskrivas som en teknisk kultur med rötterna i 1960-talet. Denna kultur har skapat egna sociala redskap som diskussionslistor, chattar, elektroniska stormöten osv.³⁴

En del aktivister har velat gå så långt som till att använda Internet och andra datornätverk för att bryta ner de gamla politiska strukturerna i sina beståndsdelar, »to hack politics down to its component parts and fix it«, och bygga upp någonting helt nytt från grunden: en elektronisk direktdemokrati.³⁵

Varför gå omvägen över partier och valda representanter när tekniken nu tycktes göra det möjligt att förena alla medborgare i en elektronisk gemenskap? Här framträdde konturerna av en helt ny sorts

politisk rörelse, ett nät-parti där människor snabbt kunde organisera sig i tillfälliga grupperingar. I förlängningen skulle denna vision göra den representativa demokratins institutioner onödiga och föråldrade.³⁶ Under början av 1990-talet uppstod organiserade påtryckningsgrupper i USA med elektronisk direktdemokrati på sitt program. Den mest kända av dem är troligen *Electronic Frontier Foundation* (EFF), som idag har utvecklats till en inflytelserik politisk kraft.³⁷ En av EFF:s förgrundsgestalter, John Perry Barlow, publicerade i början av 1996 det politiska manifestet *A Declaration of the Independence of Cyberspace* på Internet. Dokumentet är en datorrymdens självständighetsförklaring med tydliga anspelningar på 1776 års nordamerikanska *Declaration of Independence*:

*Governments of the Industrial World, you weary giants of flesh and steel,
I come from Cyberspace, the new home of Mind. On behalf of the future,
I ask you of the past to leave us alone. You are not welcome among us.
You have no sovereignty where we gather.*³⁸

The Democratech Party

Barlow menade att det framväxande informationssamhället hade nått en sådan mognad att det var dags att göra sig oberoende av den gamla industrivärldens maktstrukturer. Öppna datornät var bara ett medel, ett steg på vägen mot ett fullständigt nytt samhälle, helt byggt efter nätverkets principer.³⁹ Barlows tankar har i sin tur inspirerat bildandet av nätbaserade rörelser som *Center for Democracy and Technology* och *The Democratech Party*, ett »nätparti« med en enda punkt på agendan: alla viktiga samhällsfrågor ska i framtiden avgöras direkt av medborgarna via elektroniska folkomröstningar. Därmed skulle politiker och politiska partier bli överflödiga och avskaffa sig själva, och den representativa demokratin ersätts av självständiga cybermedborgare som utan politiska förmyndare tar sitt demokratiska ansvar på det elektroniska torget.⁴⁰ Här möts trådarna från utopister och hippies, och återigen kommer förebilden från Internet, som hyllas som grunden för en ny, djupare och sannare demokrati.

Två synsätt – konventionell och radikal demokrati

Vad som nu tydligt kan urskiljas är hur IT-utvecklingen och olika föreställningar om informationssamhället har inspirerat två oppositionella synsätt på förhållandet mellan demokrati och informationsteknik. Enligt vad som kan kallas *det konventionella* eller *representativa synsättet* ger IT löften om ett intimare förhållande mellan politiker och allmänhet, partier och deras väljare, inom den traditionella representativa demokratins ramar. Förhoppningen är att IT ska minska klyftan mellan medborgare och makthavare och stärka demokratins legitimitet. Som medborgare förväntas man använda datornäten för att söka information i databaser och på webbsidor, och hålla direktkontakt med sina valda ombud, utan att få informationen filtrerad genom media. Samtidigt tar partierna IT till sin hjälp, t.ex. för att göra tätare och mer tillförlitliga opinionsundersökningar. Resultat förväntas bli kunnigare väljare, vitalare partier och mera jordnära politiker. Betoningen ligger på tekniken som redskap. Detta synsätt har sin utgångspunkt i en officiell-politisk kontext.

Enligt det andra synsättet, *det radikala* eller *direktdemokratiska*, är det onödigt att gå omvägen över politiker, partier, parlament och andra representativa maktstrukturer, när tekniken nu verkar göra det möjligt för alla människor att förenas i en global elektronisk (eller många lokala/regionala) gemenskap. Den representativa överbyggnaden med sina institutioner behövs inte längre och kan ersättas av beslutande folkomröstningar via datornäten. Ett elektroniskt gräsrotsstyre, liknande en bystämma eller agoran i det klassiska Aten kan införas.⁴¹ Informationstekniken betraktas här som mer än ett redskap, den blir en integrerad komponent i demokratins funktionssätt. Synsättet har sin utgångspunkt i protest- och alternativrörelser, och i den praktiska utvecklingen av t.ex. Internet. Men det finns också representerat bland de utopiska föreställningarna om informationssamhället.⁴²

Medan det representativa synsättet ofta utgått från ett ovanifrånperspektiv, har det direktdemokratiska till stor del växt fram underifrån. Därför råder en potentiell spänning mellan den direkta och den

representativa demokratins förespråkare. Från etablerade politiska grupper kan det uppfattas som ett hot mot de egna positionerna om medborgarna får ökade möjligheter att lägga sig i t.ex. kommunala beslutsprocesser där person- och partiallianser och mödosamt utmejslade handlingslinjer dominerar.⁴³ Den rädsla för att en bestående samhällsordning ska rubbas som alltid tycks ackompanjera framväxten av nya kommunikationstekniker kan vara en annan förklaring till att det politiska etablissemangen känt tveksamhet inför en utveckling i mera direktdemokratisk riktning.⁴⁴ Redan 1970 varnade Lewin för att ett direkt beslutsfattande med elektroniska hjälpmedel skulle riskera att sätta parlamenten åt sidan.⁴⁵ Statsvetaren och maktutredaren Olof Petersson menar för sin del att »knapptryckardemokratins« grundidé har principiella inneboende svagheter och vilar på en vanföreställning om folkstyrets natur: »Utopin underskattar tre problem: opinioner, ansvar och ledarskap.«⁴⁶

Framställningen har hittills varit medvetet förenklad.⁴⁷ Inspirerad av Rune Premfors typologi med snabb, stark och tunn demokratisyn gör statsvetaren Joachim Åström t.ex. en noggrannare indelning som han menar hjälper till att urskilja viktiga skiljelinjer i debatten. Den första gränsen går mellan å ena sidan den starka och snabba demokratisynen som vill se ett ökat medborgerligt deltagande med hjälp av IT, och den tunna demokratisynen å den andra, som inte tror på ett sådant deltagande. En andra skiljelinje går mellan den snabba och den starka demokratin och gäller deltagandets former. I den snabba demokratin vill man röra sig från ett representativt system mot ett direktdemokratiskt med fler direkta beslut av medborgarna. Den starka demokratins förespråkare vill inte ersätta det representativa systemet, utan i första hand skapa ett intimare förhållande mellan väljare och valda.⁴⁸

<i>Modell</i>	<i>Snabb demokrati</i>	<i>Stark demokrati</i>	<i>Tunn demokrati</i>
Mål	Folksuveränitet/ Jämlikhet	Autonomi	Individens frihet
Syfte	Att snabba på folkopinionens genomslag i politiken	Att ge medborgarna möjlighet att samtala om och agera i gemensamma angelägenheter	Att utveckla en förvaltning som fungerar bättre och kostar mindre
Legitimitetsgrund	Majoritetsbeslut	Offentlig debatt	Ansvarutkrävande
Medborgarroll	Beslutsfattare	Opinionsbildare	Väljare, kund
Representanternas mandat	Bundna	Interaktiva	Obundna
IT-användning	Information Service Diskussion Beslut	Information Service Diskussion	Information Service

Tabell 1. Tre centrala demokratidimensioner. Källa: Åström 1999, s. 326, samt Ilshammar & Åström 2001, s. 98.

Snabb, tunn och stark demokrati

Snabb och tunn demokrati kan ses som alternativa former för samhällsligt beslutsfattande. Medborgarna erbjuds här ett antal olika politiska lösningar att ta ställning till. Tonvikten ligger framför allt på själva omröstningen och omständigheterna kring den. Demokratisk legitimitet uppstår genom individens hemliga röstning. Det är rösträtten som kopplar ihop kollektiva beslut med enskilda människors val.⁴⁹ Men demokratins idé behöver inte enbart vara att fatta beslut som omfattas av alla, eller åtminstone av en majoritet. Ett annat mål som har lyfts fram under senare tid är fostrandet av ansvarsfulla medborgare och skapandet av en medborgerlig anda, »civic spirit«, som Robert Putnam, Benjamin Barber m.fl. har diskuterat i relation till deltagande i föreningar och organiserade aktiviteter.⁵⁰ Det starka eller deliberativa demokratiidealet bygger, som namnet antyder, på lärande, deltagande och diskussion.⁵¹

I den starka demokratitraditionen, som delvis har växt fram ur en vänsterorienterad reaktion mot den traditionella demokratins betoning

på individen, hävdar man att demokrati inte bara handlar om voteringar och majoritetsbeslut, utan mera om aktivt deltagande i formella och informella fora där medborgare kan ta ställning till gemensamma angelägenheter. Demokratiskt deltagande anses ha ett värde i sig.⁵² Representeranter för denna tradition menar att demokratin inte enbart bidrar till att lösa konflikter och uppnå gemensamma mål, utan också till att upplysa, utveckla och bilda medborgarna. Politiskt deltagande blir därmed en samhällelig läroprocess som syftar till att nå samförstånd om vad som är det gemensamma bästa genom diskussion och utbyte av erfarenheter.⁵³ Den starka demokratin intresserar sig inte i första hand för formella institutioner som regeringar och parlament, utan för det civila samhället, utbildningen, kulturen och massmedierna och andra arenor där medborgarna kan argumentera för olika alternativ.⁵⁴

Beslutsform eller livsform?

Skillnaden mellan synsätten handlar, något förenklat, om huruvida det är omröstningar i sig eller snarare deltagande och diskussion som är demokratis centrala karaktäristika.⁵⁵ Är demokrati en beslutsform eller en livsform? Ligger dess värde i formen eller innehållet, i formella beslutsprocesser eller informella förhållningssätt?⁵⁶ Svaren avgörs av hur man ser på människan och hennes förmågor. Den starka demokratin är liksom den snabba positiv till direkt medborgardeltagande, och omröstningar är också här ett inslag. Men voteringarna representerar bara processens slutpunkt. Det väsentliga är att det finns arenor där medborgarna kan påverka den politiska dagordningen innan besluten fattas.⁵⁷ Det är i detta sammanhang som företrädare för den starka demokratin vill placera in IT-utvecklingen. Eftersom traditionella massmedier är hierarkiska och präglas av enkelriktad kommunikation sätter de ofta ett hopp till informationstekniken, som åtminstone i princip möjliggör en öppen och interaktiv dialog. *Virtuella samhällen* (virtual communities) och *community networks* är exempel på nya kommunikationsformer som anses utnyttja IT:s möjligheter.⁵⁸ Eftersom virtuella samhällen och andra elektroniska fora som regel ligger på Internet blir möjligheterna

till deltagande en direkt funktion av medborgarnas tillgång till nätets resurser, samt kvalitet och pris på den tekniska uppkopplingen. Tillgång till Internet är därmed en potentiellt viktigare faktor i den starka demokratin än i andra modeller.

Vilken demokrati skulle förbättras?

Ofta blandas idéer från olika demokratiskolor, såväl i den vetenskapliga och politiska debatten som i olika praktiskt inriktade försök. Synsätten ska därför snarast betraktas som idealtyper. Mitt syfte har inte heller varit att i detalj analysera den demokratiteoretiska debatten, utan snarare att visa hur informationsteknikens utbredning och de skiftande föreställningarna om informationssamhället har inspirerat fundamentalt *olika* bilder av demokratin i framtidssamhället, samt hur dessa bilder i sin tur skapar utgångspunkt för *olika* tekniska möjligheter och problem. Med viss känsla för det dramatiska kan man hävda att i IT-revolutionens spår har det politiska spektret öppnas igen, nya ideologiska tankar begär företräde samtidigt som de gamla frågorna om demokrati, samhälle och marknad ställs på nytt. Tekniken kan således användas för skilda syften beroende på visioner om samhällsformer och demokratiideal. Vad som är positivt för en modell kan mycket väl vara negativt för en annan.⁵⁹

Den tunna demokratin förutsätter framför allt god information, vilket ställer krav på tillgänglighet och presentationsförmåga. Den snabba demokratin fordrar omröstningsteknik i någon form, medan den starka demokratin, slutligen, även kräver IT-stöd för diskussioner.⁶⁰ Svaret på frågan om hur IT kan förbättra demokratin är alltså inte »si« eller »så« utan »vilken typ av demokrati var det som skulle förbättras?«⁶¹ Ett grundläggande problem i debatten kring e-demokrati har dock varit att fundamentala frågor om vad som är god och eftersträvansvärd demokrati ytterst sällan ställts innan tekniska experter och konsulter kallas in för att presentera färdiga tekniklösningar. Följdaktligen görs inte heller någon analys av vad som egentligen är demokratis akilleshäls idag. E-demokrati riskerar därmed att bli ännu ett exempel på storstilade

tekniska lösningar som skickas ut i världen för att tämligen förvirrat söka sina problem.

Först demokratin, sedan tekniken!

Ett gott råd till den demokratiintresserade allmänheten, politiker och offentliga beslutsfattare i demokratiberåd skulle utifrån den här korta genomgången kunna vara att utrusta sig med en välbehövlig dos is i magen: Ta först tid på er att tänka igenom er egen demokratisyn – hur vill ni att demokratin ska fungera? – innan ni beger er in på Teknikmagasinet.⁶² Och vad som är bra eller mindre bra demokrati, ja det är ju till syvende og sidst klockrent ideologiska frågor som inte låter sig besvaras utifrån oberoende vetenskapliga kriterier. Genom att låtsas lösa i grunden politiska och sociala konflikter med tekniska medel kan man kanske undvika en besvärlig debatt för stunden. Att hänvisa oroade medborgare till skenbart objektiva tekniklösningar upphäver dock sällan några problem i längden. Som den brittiske statsvetaren och Blairrådgivaren Steven Colemann har hävdad skulle demokratidebatten må väl av att ledande politiker ägnade mera tid åt att bekymra sig över hur de kan ge medborgarna större anledning att rösta överhuvud taget, och mindre tid åt att försöka uppfinna tekniska metoder för att göra själva röstförfarandet bekvämare.

Vad som bör tilläggas är två saker. För det första: det är bara genom att pröva som vi kan skaffa erfarenheter av hur e-demokrati fungerar, eller inte fungerar, i praktiken. Därför vore det välgörande om de politiska ansvariga på såväl nationell som europeisk nivå vågade höja ambitionsnivån och släppa lös experimentlustan under den innevarande valperioden, om inte annat för att kunna avfärda en del av de mer verklighetsfrämmande idéerna om informationstekniken som den stora lösningen på demokratins verkliga eller inbillade problem.⁶³ Att uppmuntra forskning och utvecklingsarbete inom det tämligen nya området demokrati och informationsteknik bör dock inte begränsas till att enbart handla om tekniknära frågor. Det är minst lika viktigt att fokusera mera svärfångade demokratiaspekter som t.ex. det offentliga

rummets ändrade karaktär under trycket av politisk förändring och teknisk utveckling, samt betydelsen av en väl utbyggd digital infrastruktur. En sådan ambition kräver förstås större resurser än dagens mycket knappa tilldelning till forskningsområdet e-demokrati.⁶⁴

För det andra: En grundförutsättning bakom samtliga demokrati-modeller som har presenterats i den här uppsatsen är att medborgarna har insyn i myndigheternas verksamhet samt tillträde till de mötesplatser där diskussioner och åsiktsutbyten äger rum. I den framväxande informationsteknikens samhälle är det förra inte minst en fråga om rättsordningen och yttrandefrihetens gränser i nya IT-baserade kommunikationsmedel, medan det senare allt mera berör medborgarnas praktiska möjligheter att ansluta sig till de elektroniska kommunikationsnäten. För ett samhälle som blir alltmer beroende av informationsteknik för sina demokratiska processer innebär det att folkstyret riskerar att urholkas om det uppstår stora obalanser mellan olika grupper och regioner i tillgänglighet till den nya tekniken. Eftersom det är just vad som tycks ha hänt under de senaste 15–20 årens politiska och tekniska förändringar borde den primära uppgiften i ett demokratiskt reformarbete kanske inte vara att leta efter tekniska e-demokrati-lösningar, utan snarare att slå vakt om alla människors principiella rätt till goda kommunikationsmöjligheter.⁶⁵

*Lars Ilshammar är fil. dr i historia vid Örebro universitet och föreståndare för forskningsprogrammet DemocrIT. Hans doktorsavhandling Offentlighetens nya rum. Teknik och politik i Sverige 1969–1999 behandlar det offentliga rummets förändrade villkor i Sverige under slutet av 1900-talet. Sedan 1998 är han ledamot av regeringens IT-kommission och har lett dess observatorium för IT, demokrati och medborgarskap.
E-post: lars.ilshammar@hum.oru.se*

Noter

1. Beckman 1995, s. 256.
2. Om »IT-valet«, se t.ex. Elger 1998, s. 8 samt Nilsson 1998, s. 26–29. Nilsson citerar valforskaren Sören Holmberg som spådde att Internet skulle bli en viktig del av valrörelsen 1998. »Webben vinner valet« är rubriken på artikeln.
3. Barber 1999a.
4. För en översikt, se t.ex. Held 1996, s. 20.
5. Se t.ex. a.a., s. 21 f.
6. Det är dock inte första gången i den moderna historien som nya tekniska landvinningar inspirerat till visioner av hur tekniken kan förändra demokratin. Thomas Edisons första patent år 1869 gällde t.ex. en elektronisk röstningsmaskin som skulle hjälpa ledamöterna av den amerikanska kongressen att rösta genom en knapptryckning, och därmed förenkla och snabba upp den demokratiska processen. Uppfinningen blev inte den succé som Edison hade hoppats. En kongresskommitté ansåg att Edisons röstningsmaskin skulle hota olika minoriteter just genom sin snabbhet. Deras enda möjlighet att få gehör i kongressen var i regel att dra ut på debatten så att motståndarna till slut kunde vinnas för den egna saken. Se vidare Wilhelm 2000, s. 1. 140 år efter Edison är mycket förändrat, men motsättningen mellan teknikens snabbhet och demokratins långsamhet består.
7. Se t.ex. Johansson 1993, s. 74 ff.
8. Det är osäkert vem som först formulerade termen »informationssamhälle« och när detta skedde. Klart är att begreppet härstammar från tiden före den s.k. mikroelektroniska revolutionen i början av 1970-talet. Redan 1969 publicerades i Japan

en rapport med namnet *Toward the Information Society*. Ämnet har sedan dess behandlats av forskare, politiker och populärvetenskapliga författare i många länder. I den svenska framtidsdebatten började »informationssamhälle« uppträda några år in på 1980-talet och en rad böcker på temat utkom. Redan 1981 förekom begreppet i en statlig utredningstext när datadelegationen skrev att »Alla medborgare bör ha rätt till information och kunskap om informationssamhällets möjligheter och risker«. Varje försök att spåra begreppets uppkomst och användning kompliceras dock av att informationssamhälle och en rad av mer eller mindre utbytbara begrepp ofta används synonymt i olika texter: det teknologiska samhället, datorsamhället, det postindustriella samhället, kommunikationssamhället, tjänstesamhället, K-samhället, IT-samhället, kunskapssamhället etc. Den kanadensiske sociologen David Lyon påpekar också att rötterna till idén om ett informationssamhälle är sammanflätade på ett komplicerat sätt: »It is hard to disentangle the diverse stands of attempted social prediction, government policy, futuristic speculation and empirical social analysis.« Denna begreppsförvirring gör det inte lätt att på något entydigt vis klargöra begreppets innehåll. Se vidare Drambo 1986, s. 13, Lyon 1995, s. 55, Tengström 1987, s. 12 samt DsB 1981:20, s. 254 f.

9. Den kanske mest kända exponenten för detta utopiska tema är amerikanen Alvin Toffler. År 1980 publicerade han sin populärvetenskapliga bästsäljare *The Third Wave* (på svenska *Tredje vågen*). Redan 1969 hade Toffler presenterat en del av de grundläggande tankarna i boken *Future shock*. Se vidare Drambo 1986, s. 13.
10. Lewin 1970, s. 237 ff.
11. A.a.
12. A.a.
13. Ohlin 1971. Harry Schein försökte i sin okonventionella utredningsrapport *Inför en ny mediapolitik* från 1972 att formulera en medelväg mellan Lewins och Ohlins perspektiv: »Kraven på ökad direkt demokrati på vissa områden bör mycket väl låta sig förenas med ökad representativitet på andra områden.« Han menade också att det främst var tekniken som skulle komma att bestämma avvägningen mellan dessa två utvecklingsriktningar: »Det är därför sannolikt – och kan i hög grad vara önskvärt – att den nya kommunikationsteknologin kommer att ändra våra uppfattningar om arten och fördelningen av den direkta och den representativa demokratin.« Schein 1972, s. 106 f.

14. Masuda 1984, s. 113 f.
15. Gidlund 1986, s. 141 f.
16. Lyon 1995, s. 57 f.
17. En utveckling mot större inslag av direktdemokrati, t.ex. genom mera frekventa folkomröstningar (med eller utan hjälp av IT), har flera gånger avvisats av de etablerade partierna i Sverige. Folkstyrelsekommittén menade 1987 att om folkomröstningar blev ett normalt inslag i vårt styrelseskick skulle partiernas ansvar inför väljarna så småningom urholkas. Kommittén ville istället slå vakt om de politiska partiernas centrala ställning i svensk demokrati. När riksdagens konstitutionsutskott behandlade frågan i början av 1990-talet ansåg man att ett utvidgat bruk av folkomröstningar riskerade att försvaga det parlamentariska styrelseskicket och motverka strävanden att stärka riksdagens ställning. Se vidare Dir 1996:6, s. 2 f.
18. Citat i SOU 1978:54, s. 375.
19. SOU 1981:45, s. 133–137, 193. Med nya medier avsågs i första hand text-TV, teledata samt telefax.
20. SOU 1979:69, s. 56 f.
21. Ilshammar 1997, s. 9.
22. *Datapolitik*, s 8.
23. SOU 1994:118, s. 10 f.
24. Avsikten var att återkomma med preciserade förslag, ett arbete som avbröts av regeringsskiftet 1994. Om IT-kommissionen och IT-politikens nytändning, se vidare Ilshammar & Larsmo 1997, s. 27–43 samt Henriksson 1995, s. 23–27.
25. Åström 1999, s. 337. Denna typ av försök går ofta under namnet »elektronisk förvaltning« eller »e-government«. Mönstret har också varit påtagligt i en europeisk kontext. Roza Tsagarousianou drar, efter att ha jämfört ett antal europeiska och amerikanska e-demokratiprojekt, slutsatsen att »In spite of the discourses of interactivity which underlie most 'electronic democracy' initiatives, most of them have in practice been executive-initiated, top-down and mostly based on giving more access to information. Politics in this form remains more of a model of convincing through the dissemination of information than of communication and discussion.« Se vidare Tsagarousianou 1998, s. 174 f.

26. Grönlund 2001, s. 42 f.
27. Utredningen menar att det för folkstyrets framtid är viktigt att fråga sig vilken demokrati som man vill att informationstekniken ska främja: »Demokratiutredningen vill öka medborgarnas möjligheter att påverka samhället. Hittills har informationstekniken främst använts till att öka informationen från politiska institutioners sida – tekniken har blivit ett stöd framför allt för servicedemokratin eller, som vissa kritiker väljer att uttrycka det, 'åskådardemokratin'.« Se vidare SOU 2000:1, s. 98.
28. Ilshammar 1998, s. 324 ff. Internetkulturen och dess framväxt har beskrivits i ett flertal vetenskapliga och mera populära verk. Två av de intressantare är den amerikanske författaren Bruce Sterlings reportagebok *The hacker crackdown*, (Sterling 1993) samt den finländske filosofen Pekka Himanens *The Hacker Ethic* (Himanen 2001).
29. Ilshammar 1998, s. 325 ff. Om Internets födelse, se också Abbate 1994, s. 196 ff., Sterling 1993 samt Rheingold 1995, s. 65–70.
30. Videotex är också känt som teledata, data-TV, viewdata, datavision m.m. Namnet Videotex kommer av att systemet kunde visa data på TV-skärmen. Se vidare Ohlin 1986, s. 15 f. I slutet av 1980-talet hade Videotex-system världen över närmare 10 miljoner användare.
31. Ilshammar 1998, s. 331 f. Se också Ilshammar & Larsmo 1997, s. 116 ff.
32. Brand 1995.
33. Ilshammar 1998, s. 331, Rheingold 1995, s. 38–44. I takt med Internets snabba tillväxt utvecklades nätkulturen under 1980-talet till en växande politisk kraft. Första tecknet på att de amerikanska myndigheterna började uppmärksamma, och oroas, över vad som hände i den elektroniska underjorden var FBI:s raid mot BBS:er och dataspelföretag våren 1990, »Operation Sundevil«, utförligt skildrad av Bruce Sterling i *The hacker crackdown*. De federala agenterna var på jakt efter kriminella hackare och »phone phreaks«, men råkade också slå till mot helt oskyldiga nätaktivister, som chockade vaknade upp, förstod att deras subkultur hade skakat om det etablerade samhället och insåg att de måste organisera sig. Det blev början till Electronic Frontier Foundation, EFF, som bildades sommaren 1990 för att säkerställa att den amerikanska konstitutionens principer om yttrandefrihet tillämpades även i elektroniska medier. (Sterling 1993, passim.)

34. Ilshammar 1998, s. 331. Se också Grönlund 2001, s. 172–175. Grönlund påpekar att de nedärvda kulturmönstren från Internet och särskilt från Community Network-rörelsen inte nödvändigtvis behöver ha med demokrati i formell mening att göra. Exempelvis kan uteslutning tillgripas mot människor med alltför avvikande åsikter: »CN bygger på medlemskap, inte medborgarskap.« Om det liberala och teknologiska systemskiftet, se Bildt 1994, s. 10.
35. Citatet är hämtat från en artikel om Electronic Frontier Foundation av Joshua Quittner i tidskriften *Wired*. Se Quittner 1994, s. 80. I Sverige har EFF inspirerat bildandet av Elektroniska Fronten eller »e-fronten« som verkar genom en e-postlista (e-fronten@bahnhof.se) samt en webbplats (URL: <http://www.bahnhof.se/e-fronten/>).
36. Ilshammar 1998, s. 331.
37. A.a.
38. Barlow 1996.
39. Ilshammar 1998, s. 332.
40. A.a. The Democratech Party har idag lagt ner verksamheten. I Sverige har liknande idéer lanserats av det likaså avsomnade Direktpartiet. En av direktpartiets grundare, Mikael Nordfors, driver dock arbetet för en mera direkt demokrati vidare via företaget Vivarto Technologies. Företaget marknadsför bl.a. programvaran Net Conference Plus som sägs möjliggöra en flexibel representation där deltagarna i varje enskild fråga kan välja om de själva vill utnyttja sin röst eller överlåta den till någon representant. En demonstration av systemet finns på webbsidan med URL: <http://www.it-democracy.com:8080/demo/index.jsp?ID=124>. Sidans rubrik är »En ny dimension av demokrati«. Se också Grönlund 2001, s. 85 f. Senare har ännu ett försök att starta ett parti med namnet Direktpartiet förekommit. I kommunalvalet 2002 lyckades det nya partiet Demoex erövra ett mandat i Vallentuna. Demoex bildades våren 2002 för att skapa ett forum för direktdemokrati via Internet. Visionen är att hela den politiska processen ska stå öppen för allmänheten. Demoex har inte någon föreskriven politik. På sin hemsida skriver man: »Vi består av medlemmar med olika åsikter snarare än ett parti med gemensamt program. Föreningen kommer kunna representera olika åsikter i kommunfullmäktige tack vare att våra kandidater representerar medlemmarnas röster statistiskt.« Se vidare URL: <http://www.demoex.net/index2.htm>

41. Här används bystämman och den atenska demokratin som direktdemokratiska idealtyper. I verkligheten hade de ju mycket påtagliga brister. Så t.ex. utslöt den atenska demokratin stora grupper, som kvinnor, invandrare och ofria. Den hade också vissa representativt valda organ. Se t.ex. Held 1996, s. 36 ff.
42. De båda perspektiven har bl.a. av Pippa Norris diskuterats i termer av förstärkning respektive mobilisering. Norris 2000, s. 120 ff. En liknande dikotomi bildas av begreppsparat oligarki – bemäktigande där oligarki syftar på informationsteknikens potential att förstärka oligarkiska strävanden bland ett fåtal politiskt aktiva, medan bemäktigande hänvisar till möjligheten att använda den nya tekniken för att »bemäktiga« medborgare. Kända företrädare för dessa olika perspektiv är Robert Michaels respektive Barbara Cruikshank. Se vidare Michaels 1983, s. 39, 50, 122 samt Cruikshank 1999, s. 123 f. Ytterligare en snarlik indelningsgrund har föreslagits av de brittiska statsvetarna Rachel Gibson och Stephen Ward, som gör en indelning i tre idealtyper utifrån vilken inverkan IT förväntas få på politik och demokrati: revolution, reform respektive status quo. Gibson och Ward 2000, s. 17 f.
43. Östberg, Olof 1996, s. 5.
44. Att representanter för de etablerade partierna är starkt skeptiska till direktdemokratiska inslag beläggs i en enkätundersökning av Joachim Åström, genomförd år 2000. Enligt undersökningen var 91 procent av landets kommunstyrelseordförande positiva till att publicera politiska protokoll på Internet, medan bara 29 procent ansåg att nätet lämpade sig för direkta beslut och omröstningar bland medborgarna. Åström och Brodin 2001, s. 267.
45. Lewin 1970, s. 237. Som historikern Kjell Östberg påpekat har lagstiftarna alltsedan 1860-talets representationsreformer bemött dessa problem genom att upprätta olika »garantier mot demokratin«. »Knappptryckardemokrati« hotade att riva upp dessa skyddsbarriärer. Se vidare Östberg, Kjell 1996, s. 62–104.
46. Petersson 1996, s. 40 f. Peterson menar att de direktdemokratiska visionerna försummar opinionsbildningens betydelse och behovet av diskussion. Dessutom anser han att ansvarsförhållandena blir luddiga. I alla kända former av demokrati finns en möjlighet att ställa de styrande till ansvar och byta ut dem om man inte är nöjd. I en direktdemokrati upplöses ansvaret och blir ogripbart. Petersson anser också att en direktdemokrati undervärderar betydelsen av ledare. De folkvalda ska inte bara passivt registrera rådande åsikter, utan har också till uppgift att gå före och aktivt bilda opinion. Det finns även tekniska invändningar mot

- »knapptryckardemokrati«. Anders R. Olsson hävdar t.ex. i en expertuppsats till Demokratiutredningen att olösta tekniska problem kring säkerhet och sårbarhet under överskådlig tid utesluter en renodlad elektronisk direktdemokrati. Se vidare Olsson 1999, s. 27 ff. För en aktuell översikt av olika positioner i debatten om elektroniska omröstningar, se också Grönlund 2002, s. 233–254.
47. Man bör också vara medveten om att de båda synsätten uppvisar en viss geografisk fördelning som förmodligen grundar sig på skillnader i politisk tradition och kultur. Som redan antytts dominerar t.ex. det konventionella representativa synsättet i svensk debatt, medan det radikala direktdemokratiska synsättet är betydligt vanligare i en amerikansk tradition. Även i den svenska debatten har dock röster höjts för en utveckling i direktdemokratisk riktning. Tomas Ohlin, tidigare bl.a. sekreterare i IT-kommissionen, menar t.ex. att »datorstödda rådgivande omröstningar bör användas i anknytning till politiska samråd och sammanställning av resultat från politiska diskussioner«. Statsvetaren Anders Westholm ser både demokrati som dialog och demokrati som votering som viktiga inslag i en demokratisk process. Utredaren Carl-Öije Segerlund anser att det finns skäl att testa direktdemokratiska omröstningar som ett komplement till den representativa demokratin, framför allt på lokal nivå. Även Ungdomens IT-råd (en statlig utredning) har föreslagit steg i direktdemokratisk riktning. I sitt betänkande *Mega-byte* skriver man att det är »medborgarna som ska styra den politiska dagordningen» och kräver att regeringen tar initiativ till »försöksverksamhet med elektroniska forum för direktdemokratiskt inflytande på lokal nivå». Alla amerikanska debattörer är inte heller fullt så radikala som t.ex. EFF och The Democratech Party. Presidentkandidaten Ross Perot propagerade under valkampanjen 1992 för införande av elektroniska stadshus (ETM, »Electronic Town Meetings») där människor kan diskutera och även rösta i vissa frågor. Tekniken skulle i detta scenario fungera som ett system för medborgerlig återkoppling, och med Perots ord sända »a laserlike message to their government giving their opinion». Perots vision var att återupprätta den amerikanska »urformen» för demokrati – mötet i stadshuset där medborgarna samlades för att diskutera och besluta i gemensamma frågor. Denna mötesform var vanlig i New England för 200 år sedan och har sedan dess varit föremål för en ofta romantiserad historieskrivning. Se vidare Åström 1998, s. 24 samt SOU 1996:181, s. 82, 85.
48. Åström 1998, s. 29 f., samt Ilshammar & Åström 2001, s. 93–99. Se också Premfors m.fl. 1994, s. 24–28. Snabb demokrati är identisk med vad som tidigare har kallats direktdemokrati, medan tunn demokrati närmast motsvarar en representativ demokratimodell med inslag av elitstyre. Den starka demokratin kallas även

deltagardemokrati eller deliberativ demokrati. En alternativ typologi presenteras av Bellamy & Taylor. I boken *Governing in the Information Age* diskuterar de kategorierna stark, populistisk och konsumentdemokrati (consumer democracy). Populistisk demokrati motsvarar närmast vad som tidigare ovan kallats elitdemokrati, medan konsumentdemokrati står för en modell där medborgarnas intressen och preferenser främst kanaliseras genom konsumtion av den offentliga sektorns service och tjänster. Se vidare Bellamy & Taylor 1998, s. 98 f. Dessa perspektiv behöver inte alltid stå i motsats till varandra. Genom »leverans« av service och tjänster skapas en stor del av förvaltningens och de politiska representanternas legitimitet inför väljarna/medborgarna. Begrepp som elektroniska medborgarkontor, elektronisk förvaltning, 24-timmarsmyndigheten etc. brukar användas i pågående satsningar inom området konsumentdemokrati.

49. Eriksen & Weigård 2000, s. 141.
50. Se t.ex. Putnam 1996, s. 109, 206–213, 218 ff.
51. Kärt begrepp har som vanligt många namn. Den starka demokrativarianten är också känd som diskursiv, partipatorisk, kommunikativ, deltagande, republikansk eller radikal demokrati (i Sverige ibland också som folkrörelsedemokrati). Se vidare Ilshammar & Åström 2001, s. 95 f.
52. Dahlgren 1995, s. 3 f., samt Eriksen & Weigård 2000, s. 141 f.
53. Eriksen & Weigård 2000, s. 142.
54. Den svenska Demokratiutredningen tog i sitt slutbetänkande i februari 2000 ställning för en stark demokratimodell: »Vi förordar en deltagardemokrati med förstärkta inslag av den deliberativa demokratiteorin. Detta innebär att varje medborgare måste ges större möjligheter till deltagande, inflytande och delaktighet.« SOU 2000:I, s. 243.
55. Eriksen & Weigård 2000, s. 141. Jürgen Habermas har utvecklat vad denna strid kring vad han kallar den »paradigmatiska bakgrundsförståelsen av demokratin« handlar om i en intressant essä från 1994. Habermas betonar här solidariteten som källa till samhällelig integration. I den idealtypiskt starka eller »republikanska« demokratiformen är demokratin: »det medium genom vilket medlemmarna i naturligt uppkomna solidariska gemenskaper blir medvetna om sitt beroende av varandra och, i egenskap av medborgare, med vilja och medvetande utformar de existerande relationerna av ömsesidigt erkännande till ett förbund av fria och lika rättspersoner«. Habermas 1994, s. 24.

56. Enligt statsvetaren Stig-Björn Ljunggren handlar demokrati antingen om *»hur man räknar näsor – eller om hur man uppfattar det goda samhället«*. Den snabba och den starka demokratimodellen blir därmed *»näsräkningsdemokratin«* respektive *»studiecirkeldemokratin«*. Ljunggren 1998, s. 15, 35.
57. Ilshammar & Åström 2001, s. 95 f. Se även Ingelstam 1999, s. 109 f. Lars Ingelstam hävdar att det fram till en viss punkt råder en oproblematiske enighet om vad man ska mena med demokrati: allmän och lika rösträtt, fri opinionsbildning m.m. Därefter vidtar emellertid en konflikt mellan en minimalistisk eller revisionistisk demokratisyn som innebär att demokratin »bara« är en beslutsform som strikt ska begränsas till det demokratiska systemet, och en hållning som betonar demokratin som kulturell rörelseriktning med normativ laddning. Enligt det senare förhållningssättet, som Ingelstam själv omfattar, ska demokratin fungera som överideologi inte bara inom det politiska området i snäv mening, utan också »tillmätas värde som riktningsgivare och strävan inom alla områden av samhällslivet«. Poängen med att betrakta demokrati som en samhällelig överideologi är enligt Ingelstam inte att alla verksamheter nödvändigtvis ska styras efter den demokratiska principen, utan snarare att lägga en bevisbörda på aktörer som hävdar att mindre demokratiska ordningar är att föredra framför mera demokratiska.
58. Grönlund 2001, s. 54. Community networks är frivilliga sammanslutningar i det civila samhället, som använder IT-redskap som diskussionslistor, chattar, elektroniska stormöten osv. De är oftast rent sociala, men det finns också många exempel på nätverk där politiska frågor diskuteras. Community Networking, eller Community Informatics (CN, CI) handlar om att använda IT för att skapa eller upprätthålla social gemenskap, vanligen i ett lokalsamhälle. CN har rötter i hackerkulturen, men omfattar nu miljoner människor över hela världen. Se vidare Grönlund 2001, s. 10, 77 f.
59. Åström 1999, s. 322.
60. Grönlund 2001, s. 56 f. Som statsvetaren Anna Bjurström påpekar i en uppsats om demokrati som handelsvara är de nya »e-demokratikon.sulterna« bärare av olika demokratiska ideal och visioner. »Modellstarka« aktörer kan därmed påverka problemformulering och demokratisyn med sina produkter och tjänster. Bjurström 2001, s. 51–56.
61. Barber 1999b, s. 13, Åström 1999, s. 322. Åström menar att varje försök att utveckla demokratin med informationsteknikens hjälp måste börja med en diskussion om demokrati och vilken typ av demokrati som är önskvärd. Ett annat sätt att se på

saken är att vissa demokratiska processer har lättare att framhävas än andra, beroende på vilket IT-stöd som finns tillgängligt. Se vidare Grönlund 2001, s. 52.

62. Demokratiutredningen menade i sitt slutbetänkande att det för folkstyrets framtid är viktigt att fråga sig vilken demokrati som man vill att informationstekniken ska främja: »Demokratiutredningen vill öka medborgarnas möjligheter att påverka samhället. Hittills har informationstekniken främst använts till att öka informationen från politiska institutioners sida – tekniken har blivit ett stöd framför allt för servicedemokratin eller, som vissa kritiker väljer att uttrycka det, 'åskådardemokratin'.« SOU 2000:1, s. 98.
63. En kartläggning av pågående forskning på uppdrag av IT-kommissionen hösten 2000 visade med stor tydlighet att demokrati och IT inte är något sammanhållet och väldefinierat forskningsfält. Den forskning som trots allt bedrevs hade en mycket spridd ämnestillhörighet, skedde i blygsam omfattning och saknade dessutom tillräckliga ekonomiska resurser (*Forskning om IT och demokrati* 2000, s. 76). Även demokratiutredningen har i sitt slutbetänkande uppmärksammat behovet av större satsningar på FoU: »En statlig och kommunal politik bör i första hand inrikta sig på att utveckla tekniker och metoder för en sådan deltagardemokrati med IT-stöd.« Se vidare SOU 2000:1, s. 108.
64. Enligt den ovannämnda kartläggningen är ansatsen i flertalet pågående forskningsprojekt att empiriskt studera hur människor, organisationer eller samhälle tar i anspråk en ny »framväxande« teknik: »De samhälleliga förutsättningarna – etablerade demokratiska strukturer/processer för beslutsfattande, medborgarnas kunskaper och livsvillkor i övrigt – tas för givna. Forskaren söker svar på frågor om/hur IT 'påverkar' detta givna. Att med små ekonomiska resurser bedriva någon annan slags forskning är naturligtvis svårt, men därmed riskerar också kunskapsuppbyggnaden att bli konserverande snarare än att öppna för förändring.« *Forskning om IT och demokrati* 2000, s. 76.
65. Se vidare Ilshammar 2002, passim.

Referenser

ABBATE, JANET (1994): »The Internet Challenge: Conflict and Compromise in Computer Networking«. I: Jane Summerton, red. *Changing Large Technical Systems*. Boulder, Colo: Westview Press. 193–210.

BARBER, BENJAMIN R. (1999a): »Technology and Democracy in the Era of McWorld«. Anförande vid *The 2nd International Congress on Electronic Media & Citizenship in Information Society*, Helsingfors 6 januari 1999.

BARBER, BENJAMIN R. (1999b): »En plats för kommers eller en plats för oss?« I: *IT i demokratins tjänst*. Stockholm: Fakta info direkt. (SOU 1999:117). 13–29.

BARLOW, JOHN PERRY (1996): *A Declaration of the Independence of Cyberspace*. URL: http://www.eff.org/pub/Publications/John_Perry_Barlow/barlow_0296.declaration

BECKMAN, SVANTE (1995): »En världsbildande teknik«. I: Magnus Karlsson & Lenart Sturesson, red. *Världens största maskin: Människan och det globala telekommunikationssystemet*. Stockholm: Carlssons. 256–283.

BELLAMY, CHRISTINE & TAYLOR, JOHN A. (1998): *Governing in the Information Age*. Buckingham: Open University Press.

BILDT, CARL (1994): »Sverige mot IT-toppen«. Anförande vid Ingenjörsvetenskapsakademiens jubileumssymposium *Människan-Tekniken-Framtiden*, Stockholm 7 februari 1994.

BJURSTRÖM, ANNA (2001): *Demokrati som handelsvara? Svenska konsulter och kommuner om e-demokrati*. D-uppsats i statskunskap. Örebro: Örebro universitet, Institutionen för samhällsvetenskap.

- BRAND, STEWART (1995): »We Owe it All to the Hippies«. *Time* 1995:12.
URL: <http://pathfinder.com/@@3ziQAQUAmCi3DuLk/time/magazine/domestic/1995/special/special.history>
- CRUIKSHANK, BARBARA (1999): *The Will to Empower: Democratic Citizens and Other Subjects*. Ithaca/London: Cornell University Press.
- DAHLGREN, PETER (1995): *Television and the Public Sphere: Citizenship, Democracy and the Media*. London: Sage.
- Datapolitik*. Stockholm: Regeringskansliet. (Regeringens proposition, 1984/85:220).
- DEMOEX.NET (2002): »Föreningen«. URL: <http://www.demoex.net/index2.htm>.
- DIR 1996:6. Översyn av folkomröstningsinstitutet.
- DRAMBO, LEIF (1986): *Infotopia: Visioner och vägval i informationssamhället*. Stockholm: Liber. (Statskontorets småskrifter, 11).
- DsB 1981:20. *Samordnad datapolitik*. Rapport från datadelegationen.
- ELGER, MAX (1998): *politik.se: Opinionsbildning på Internet*. Stockholm: Ekerlids.
- ERIKSEN, ERIK ODDVAR & WEIGÅRD, JARLE (2000): *Habermas' politiska teori*. Lund: Studentlitteratur.
- Forskning om IT och demokrati* (2000): Stockholm: IT-kommissionen. (Rapport/Observatoriet för IT, demokrati och medborgarskap, 24).
- GIBSON, RACHEL & WARD, STEPHEN, RED. (2000): *Reinvigorating Democracy? British Politics and the Internet*. Hampshire: Ashgate.
- GIDLUND, JAN-ERIK (1986): *Det elektroniska närsamhället: Kommunerna och informationsteknologin. Projektet Kommunerna och framtiden*. Stockholm: Sekretariatet för framtidsstudier/Svenska kommunförbundet.
- GRÖNLUND, ÅKE (2001): *IT, demokrati och medborgarnas deltagande*. Stockholm: TELDOK/VINNOVA. (VINNOVA-rapport, 26; TELDOK Rapport, 142).
- GRÖNLUND, ÅKE (2002): »Elektroniska omröstningar«. I: Christer Jönsson, red. *Rösträtten 80 år. Forskarantologi*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond/Justitiedepartementet. 233–254.

HABERMAS, JÜRGEN (1994): »Tre normativa demokratimodeller: om begreppet deliberativ demokrati«. *Res Publica* 27, 23–58.

HELD, DAVID (1996): *Demokratimodeller*. Göteborg: Daidalos.

HENRIKSSON, STEN (1995): »Datapolitikens död och återkomst«. I: Barbro Atlestam, red. *Infrastruktur för informationssamhället: Teknik och politik*. Stockholm: NUTEK. (NUTEK-rapport, B 1995:1). 13–30.

HIMANEN, PEKKA (2001): *The Hacker Ethic and the Spirit of the Information Age*. New York: Random House.

ILSHAMMAR, LARS (1997): »Demokr@i. Det elektroniska folkstyrets möjligheter och problem«. Expertuppsats skriven på uppdrag av 1996 års folkomröstningsutredning. Bilaga 2 till SOU 1997:56. Stockholm: Fritzes.

ILSHAMMAR, LARS (1998): »Från supervapen till supermarket: Utvecklingen av Internet 1957–1997«. I: Pär Blomkvist & Arne Kaijser, red. *Den konstruerade världen: Tekniska system i historiskt perspektiv*. Stockholm: Symposion. 323–343.

ILSHAMMAR, LARS (2002): *Offentlighetens nya rum: Teknik och politik i Sverige 1969–1999*. Örebro: Örebro universitet/DemocrIT.

ILSHAMMAR, LARS & LARSMO, OLA (1997): *Net.wars: Kampen om nätet*. Stockholm: Atlas.

ILSHAMMAR, LARS & ÅSTRÖM, JOACHIM (2001): »Lokala ambitioner, centrala restriktioner: Om IT-politikens handlingsutrymme och begränsningar«. I: Åke Grönlund & Agneta Ranerup, red. *Elektronisk förvaltning, elektronisk demokrati*. Lund: Studentlitteratur. 89–122.

Informationssamhället inför 2000-talet (1999). Stockholm: Sveriges Riksdag. (Regeringens skrivelse, 1998/99:2).

INGELSTAM, LARS (1999): »En krympt agenda? Demokratins villkor i globaliseringens tid«. I: Erik Amnå, red. *Globalisering*. Stockholm: Fakta info direkt. (Demokratiutredningens forskarvolym, 9; SOU 1999:83). 103–135.

JOHANSSON, MAGNUS (1993): »Informationssamhällets rötter ur ett svenskt perspektiv«. I Lars Ingelstam & Lennart Stuesson, red. *Brus över landet: Om informationsöverflödet, kunskapen och människan*. Stockholm: Carlssons. 63–82.

- LEWIN, LEIF (1970): *Folket och eliterna*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- LJUNGGREN, STIG-BJÖRN (1998): *Demokratin i det högfrekventa samhället: Från en ATP-fråga på tio år till tio ATP-frågor på ett år*. Stockholm: KFB/TELDOK. (KFB-rapport, 1998:20; Via TELDOK, 33).
- LYON, DAVID (1995): »The Roots of the Information Society Idea«. I: Heap m.fl., red. *Information, Technology and Society*. London: Sage. 54–73.
- MASUDA, YONEJI (1984): *Informationssamhället*. Malmö: Liber.
- MICHAELS, ROBERT (1983): *Organisationer och demokrati*. Uppsala: Ratio.
- NILSSON, ÅSA (1998): »Webben vinner valet – frågan är åt vem?« *Internet World* nr 4, 26–29.
- NORRIS, PIPPA (2000): *A Virtuous Circle: Political Communications in Postindustrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OHLIN, TOMAS (1971): »När demokrati i dataåldern«. *SvD* 1971-08-08.
- OHLIN, TOMAS (1986): *Videotex*. Stockholm: Riksdataböndet.
- OLSSON, ANDERS, R. (1999): *Elektronisk demokrati*. Stockholm: Fakta info direkt. (Demokratiutredningens skrift, 16; SOU 1999:12).
- PETERSON, OLOF (1996): *Politikens möjligheter: Har folkstyrelsen någon framtid?* Stockholm: SNS förlag.
- PREMFORS, RUNE, M.FL. (1994): *Demokrati i storstad: Stadsdelsnämnder i Stockholm*. Stockholm: Carlssons.
- PUTNAM, ROBERT (1996): *Den fungerande demokratin: Medborgarandans rötter i Italien*. Stockholm: SNS.
- QUITTNER, JOSHUA (1994): »The Merry Pranksters Go to Washington«. *Wired* 2.06 (June), 77–81, 128–131.
- RHEINGOLD, HOWARD (1995): *The Virtual Community: Surfing the Internet*. London: Minerva. URL: <http://www.well.com/user/hlr/vcbook/>
- SCHEIN, HARRY (1972): *Inför en ny mediapolitik*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1978:54. *Personregister – Datorer – Integritet*. Delbetänkande av datalagstiftningskommittén (DALK).

SOU 1979:69. *Nya vyer. Datorer och nya massmedier: Hot eller löfte*. Kartläggningsrapport från Informationsteknologiutredningen.

SOU 1981:45. *Nya medier: Text-TV, teledata*. Betänkande av Informationsteknologiutredningen.

SOU 1994:118. *Vingar åt människans förmåga: Informationsteknologin*. Betänkande av IT-kommissionen.

SOU 1996:181. *Mega-byte*. Slutbetänkande av Ungdomens IT-råd.

SOU 2000:1. *En uthållig demokrati*. Demokratiutredningens betänkande.

STERLING, BRUCE (1993): »Short History of the Internet«. *The Magazine of Fantasy and Science Fiction* (February).

URL: gopher://gopher.idoc.org:70/00/internet/history/short.history.of.internet

TENGSTRÖM, EMIN (1987): *Myten om informationssamhället: Ett humanistiskt inlägg i framtidsdebatten*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

TSAGAROUSIANOU, ROZA (1998): »Electronic Democracy and the Public Sphere«. I: Roza Tsagarousianou, Damian Tambini & Cathy Bryan, red. *Cyberdemocracy. Technology, cities and civic networks*. London: Routledge.

WILHELM, ANTHONY G. (2000): *Democracy in the Digital Age*. New York: Routledge.

ÅSTRÖM, JOACHIM (1998): »Lokal digital demokrati«. I: *IT och kommunerna: En översikt*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet: Kommentus. (Åjour, 1).

ÅSTRÖM, JOACHIM (1999): »Digital demokrati? Idéer och strategier i lokal IT-politik«. I: *IT i demokratins tjänst*. Stockholm: Fakta info direkt. (SOU 1999:117).

ÅSTRÖM, JOACHIM & BRODIN, PER (2001): »De förtroendevalda och informationstekniken. Tecken på förnyelse eller 'politics as usual'?« I bilagor till *Att vara med på riktigt – demokratiutveckling i kommuner och landsting*. Kommundemokratikommiténs betänkande. Stockholm: Fritzes. (SOU 2001:48).

ÖSTBERG, KJELL (1996): *Kommunerna och den svenska modellen: Socialdemokratin och kommunalpolitiken fram till andra världskriget*. Stockholm: Symposion.

ÖSTBERG, OLOF (1996): »IT-löften om starkare demokrati«. *Öppna system: information från Statskontoret*, nr 2, 3–5.